

УДК 316.42:330.34

Бородіна О. С., мол. наук. співроб., ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

КОМПЛЕМЕНТАРНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ТА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ: НАУКОВО-ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано теоретичні погляди на сутність соціального та економічного розвитку, методичні підходи до дослідження цих процесів у сучасних умовах. Обґрунтовано важливість застосування принципу комплементарності в економічних дослідженнях для отримання достовірних результатів.

Ключові слова: *принцип комплементарності, соціоекономіка, взаємодоповнюючий розвиток.*

Постановка проблеми. У процесі розвитку наукового пізнання час від часу спостерігаються певні радикальні зміни, пов'язані з науковими революціями, що супроводжуються переглядом, уточненням і критикою колишніх ідей, методології та методів дослідження. Перехід до нової системи пізнання пов'язаний із взаємодією і розвитком процесів диференціації та інтеграції знань.

Диференціація наукового знання в економічній науці є необхідним етапом в її розвитку. Вона спрямована на більш ретельне та глибоке вивчення окремих явищ і процесів, що веде до виокремлення нових економічних дисциплін зі своїм предметом і специфічними методами пізнання. У процесі таких змін зростає точність і глибина знань економічного життя суспільства. Проте поглиблення диференціації в науковому пізнанні супроводжується послабленням зв'язків між окремими науковими дисциплінами та зниженням взаєморозуміння між вченими – представниками старих і нових галузей наукових знань. Історична спадщина свідчить, що інколи представники різних галузей економічної науки не тільки не розуміють інструментарію окремих її нових напрямів, але й не визнають теорій, методів і кінцевих результатів досліджень, отриманих новаторами від науки.

Разом із тим, унаслідок все більшого поглиблення дисциплінарного підходу до наукового пізнання відбувається перетворення єдиної економічної науки в сукупність відокремлених, ізольованих, вузьких сфер економічних знань, які на певному етапі не можуть повною мірою пояснити кардинальних трансформацій у суспільстві. У таких умовах посилюється роль і значення нового інтегративного підходу до вивчення економічної реальності. Тільки такий науковий підхід до організації економічних досліджень сприяє відкриттю глибоких, загальних закономірностей, які зумовлюються подібними явищами і необхідністю пізнання нових процесів розвитку суспільства.

Мета статті – на основі теоретичного аналізу обґрунтувати важливість і необхідність широкого застосування міждисциплінарного інструментарію та принципу комплементарності для дослідження соціального та економічного розвитку України, що більш адекватно відображатиме сучасні складні економічні, політичні та суспільні процеси в країні.

Виклад основного матеріалу. Значна популяризація соціальної економіки у ХХІ ст. знаменувала своєрідну критичну межу в розвитку західної економічної науки. Серед проблем, які постали перед цивілізацією на шляху розвитку, наочно виокремилися невідповідність між темпами економічного зростання та темпами скорочення бідності, маргіналізація значних верств населення, криза міст-мегаполісів, поступове «вимирання» села, деградація культури та моралі, дезорієнтація загальнолюдських ідеалів та цінностей. Абсолютизація

чинників економічного зростання та елімінація інших важливих факторів, що визначають життя суспільства (держави), визнані однією з причин сучасної кризи. Таким чином, переорієнтація засад розвитку з теорії, що ґрунтується виключно на законах економічного зростання та максимізації власних прибутків, на теорію, що враховує якнайбільше факторів людського розвитку, включає все більше факторів якісного характеру (з особливою увагою до соціального, екологічного, суспільного, духовного, антропологічного та інших вимірів), є вкрай важливою.

Основною метою суспільного розвитку та державної політики починають розглядатися поєднання, відповідно до принципів комплементарності, економічного зростання, добробуту кожної людини, боротьби з бідністю та нерівністю не лише в матеріальному, але й в громадському контекстах, виробництва та забезпечення рівного доступу до суспільних благ, забезпечення сприятливого середовища для всебічного особистісного розвитку тощо. «Соціоекономічна модернізація – це таке осучаснення суспільно-виробничої системи, яке, поряд з оновленням матеріально-речових елементів і розподільчих відносин, супроводжується реалізацією та нарощуванням творчого потенціалу кожної людини, формує її як особистість, завдяки чому збільшується загальна результативність функціонування економіки» [1, с. 43]. Тобто, кількісні фактори росту в комплементарному зв'язку з якістю життя поєднуються в соціоекономіці та повинні «підходити один до одного, як ключ до замка» [2, с. 613].

Нова теоретична школа – соціальна економіка, соціоекономіка – це термін, що був запроваджений як «парасолька» для означення тієї сфери наукової думки, що за принципом комплементарності «використовує економіку для вивчення суспільства та суспільних явищ» [3, с. 17]. У більш вузькому розумінні з прикладної точки зору цей термін використовується для означення поведінкових взаємодій індивідів та груп через соціальний капітал і соціальні ринки, а також формування соціальних норм. Вкрай важливою стає категорія соціальних цінностей, що безпосередньо регламентують поведінкові мотивації людини в різних сферах розвитку [4, с. 22].

У більш пізньому визначенні економіста М. Лутца [5, с. 33] говориться про те, що соціальна економіка – це «дисципліна, що вивчає взаємозв'язки економічної науки, з одного боку, та соціальної філософії, етики та людських чеснот – з іншого». Т. Лоусон [6, с. 492] відзначав, що соціальна економіка підкреслює необхідність використання інтегрованих методів в економіці із соціології, історії, філософії та політології. Критикуючи економіку мейнстріму за помилкове та демонстративне відкидання філософських аспектів (проголошення догми власної вигоди) та ігнорування дисфункціональних економічних відносин, Лоусон відзначає, що соціоекономіка належить до «неортодоксального» напрямку економічної науки.

У більшості випадків, наукові праці в галузі соціоекономіки присвячені вивченню та аналізу соціальних ефектів економічних змін (наприклад, закриття виробництва, ринкові маніпуляції, нові регулятивні норми використання природних ресурсів, введення нових міжнародних торговельних відносин). Соціальні ефекти в цьому контексті можуть мати як глобальний масштаб, так і впливати на окрему громаду та призводити до значних суспільних змін. Прикладом соціальних ефектів можуть слугувати наслідкові зміни в технологічній сфері, зміни законодавства, зміни в середовищі проживання (в тому числі й урбанізація), зміни в природному середовищі (посухи, похолодання), зміни в ціннісному та моральному вимірах та ін. Ці ефекти впливають на споживання, розподіл доходів і добробут населення, на поведінку людей і якість життя населення в цілому. Першочерговим завданням соціоекономіки та її підходів, таким чином, є забезпечення комплементарного соціального й економічного розвитку через забезпечення економічного зростання, збільшення рівня зайнятості та освіченості населення, зростання тривалості життя та покращення його якості, забезпечення чистоти навколишнього середовища та ін.

Академік В.М. Геєць, аналізуючи визначення комплементарності в різних сферах наукових знань стверджує, що комплементарність як поняття, яке, по суті, використовується в молекулярній біології, за певними ознаками характеристики має підстави використовуватись і в суспільному, і в економічному житті. «Єдність в економіці, яка формується за рахунок проявів комплементарності і взаємодії двох або більше економічних суб'єктів, повинна супроводжуватися паралельними крос-культурними змінами, які в свою чергу є результатом економічного розвитку та підвищення матеріального становища людей, у підсумку знаходять відчуття захищеності та здатності до самовираження. У таких умовах властивість комплементарності у взаємодії окремих верств населення вимагає прагнення до взаємодії та взаємодоповнюваності замість гострої боротьби або свідомої конкуренції в боротьбі за виживання. Як результат, прагнення до єдності через взаємодоповнення і взаємодію стає органічно властивим як суспільному життю, так і економічній взаємодії» [7, с. 8].

Застосування принципу комплементарності у сфері економічної науки найбільш адекватно відображає соціоекономічні процеси та явища. Однак складність оцінки нематеріальної складової в соціоекономічних підходах доводить важливість використання нових, удосконалених методів оцінки та аналізу, на відміну від традиційної економічної науки, в якій нематеріальні складові в емпіричному аналізі переважно відкидаються як такі, що не підлягають оцінці і таким чином не можуть впливати на розвиток.

Формулювання тези про багатовекторність людини як основного агента суспільного економічного та політичного виміру не є доробком новітньої науки. Започаткування її простежується ще з часів античної філософії. Починаючи з античної дохристиянської філософії Сократа ідея про важливість високодуховного і матеріального в людині та, на основі цієї тези, побудова гармонійної держави проходить практично через усі твори визначених філософів. Ідеї Сократа щодо ролі особистості та векторів її діяльності в політиці з часом знайшли відображення в монументальній праці Платона «Держава». Особливо яскраво у творах Платона простежується питання державної справедливості та дотримання законодавства, що стає наслідком болючої всезагальної еволюції суспільства – коли не лише відмовляються терпіти несправедливість, але й відмовляються творити несправедливість.

Еволюція античних ідей знайшла відображення в працях Георга Вільгельма Гегеля, зокрема у «Феноменології духу» [8]. Для Гегеля протиріччя, що рухають суспільство вперед, перш за все знаходяться у сфері людської свідомості на рівні ідей та ідеології.

Цю думку розвивав також видатний філософ та мислитель М. Вебер. У своїй праці «Протестантська етика та дух капіталізму» вчений емпірично описав принцип комплементарності в економіці та соціальному розвитку. Він, зокрема, відзначав, що у відповідності до будь-якої економічної теорії, за якою людина як розумна істота прагне виключно до максимізації свого достатку, підвищення розцінок має призводити до підвищення продуктивності праці. Однак, за спостереженнями М. Вебера, в більшості сільських громад зростання цін дає зворотній ефект – зниження продуктивності праці, оскільки при більш високих розцінках оплати праці селянин, що звик заробляти якусь фіксовану суму, розуміє, що він може заробити її, працюючи менше, що він і робить. Таким чином, вибір на користь відпочинку, а не доходу неможливо пояснити дією якихось матеріальних сил, вибір у даному разі перебуває у сфері свідомості та ідеології. Основною ідеєю роботи Вебера було доведення, всупереч теорії К. Маркса, що матеріальний спосіб виробництва це не «базис», а навпаки – «додаток», що сягає корінням в релігію та культуру. Саме тому, на думку Вебера, для розуміння капіталізму та мотивів прибутку необхідно вивчати наявні виключно у сфері свідомості передумови того та іншого. Підтверджуючи свою тезу, Вебер обґрунтовує, що людина «від природи» не прагне заробляти гроші, дедалі більше грошей, вона хоче просто жити так, як вона звикла, і заробляти стільки, скільки потрібно для такого життя. «Скрізь, де сучасний капіталізм починав підвищувати «продуктивність» людської праці шляхом посилення її інтенсивності,

він наштотувався на неймовірно стійкий опір з боку цього лейтмотиву докапіталістичного ставлення до праці, наштотується він на такий опір і сьогодні, і тим частіше, чим більш «відсталими» (з капіталістичного погляду) є ті робітники, з якими він має справу...» [9, с. 2].

Згодом, у філософській науці розвинувся напрям наукового пізнання, який визначав людину основним чинником розвитку виключно шляхом усвідомлення того, що людина є основним носієм знань та умінь (що є співзвучним з теорією людського капіталу в економічній науці). На думку філософів цього напрямку, неможливо було б відділити людину від суспільства та поділити особистість на людину-філософа, людину-економіста, людину-працівника та ін., таким чином унеможливаючи детермінацію поведінки індивіда певними інтересами. Цей напрям найбільш точно сформувався у філософських концепціях думки, знання, мислення та процесів їх формування і функціонування як основи нового розвитку. На нашу думку, у концепціях філософів XIX і XX ст.ст. Г. Фреге та К. Поппера [10; 11], відповідно до «універсуму логічного мислення» та «третього світу», даються найбільш докладні розуміння сутності категорій «знання» та «мислення», а також ролі людини як носія знання в забезпеченні розвитку суспільства.

Необхідно відзначити, що в українській філософській думці ідея трьох світів в антропології та їх важливості для гармонійного розвитку особистості та суспільства була представлена у XVIII ст. видатним українським філософом-письменником Г.С. Сковородою. Комплементарність матеріального та духовного, на думку Сковороди, є основою життя суспільства, а існування кожної окремої людини підпорядковане існуванню так званих «трьох світів», а саме: макрокосм (матеріальний світ, в якому живуть люди), мікркосм (кожна окрема людина, її серце) і символічний (віра, знання, символи). На думку філософа, знання знаходиться в природі і в ній розвивається, а через кожний окремий мікркосм людини природа формалізує знання. Отже, ні знання, ні природа не є самодостатніми, стаючи ефективними лише у взаємодії з людиною. Важливим аспектом філософії Г. Сковороди була концепція економічної діяльності [12]. Як діяльність, що істотно впливає на умови життя людини, добробут, інтереси, ідеали тощо, економічна діяльність не може не супроводжуватись також актуалізацією моральних норм індивіда: «Коли любиш прибуток, шукай його пристойним шляхом. Тисяча на те перед тобою благословенних ремесел» [13, с. 49]. Таким чином, економічна діяльність не повинна створювати моральних складнощів для людини, економіка і мораль – комплементарні поняття, праця повинна бути «по серцю». Концепція «сродної праці» – вибору професії відповідно до схильностей і талантів людини, на думку Г. Сковороди, є основоположною для стабільного життя кожної окремої людини, балансу в суспільстві та країні.

Протягом тривалого часу більшість надбань філософії та соціології відкидалися вченими-економістами як такі, що не відповідають ідеалам вільного ринку та раціональної поведінки індивіда, що прагне виключно до максимізації власного прибутку. Економічна політика виступала прерогативою виключно вільних ринків та лібералізації, які вважалися ліками від будь-яких економічних проблем і негараздів для будь-якої країни. Тобто, принцип комплементарності ігнорувався. Проте подальший розвиток суспільства та економічної думки в другій половині XX ст. – на початку XXI ст. довели необхідність використання принципу комплементарності до визначення засад економічного розвитку, а невдачі політики так званого «Вашингтонського консенсусу», що сповідувала принципи лібералізації та матеріалізму, радикально відкидаючи всі інші аспекти економічної діяльності, й активно пропагувалася Світовим банком та іншими міжнародними організаціями як єдиний можливий шлях розвитку для постсоціалістичних країн, поставили під сумнів можливість домінування теорій виключного матеріалізму та лібералізації в економічному розвитку. Таким чином, виникнення комплементарної соціоекономіки як науки та її подальший розвиток є об'єктивним

чинником наукової еволюції на шляху до забезпечення гармонійного розвитку суспільства, громади, індивіда та в глобальному розумінні – світу.

Відомий економіст та мислитель сучасності Френсіс Фукуяма, професор міжнародної політичної економії та радник Президента США Дж. Буша-молодшого, у своїй праці «Кінець історії та остання людина» відзначає, що досвід ХХ ст. поставив під великий сумнів заяви про прогрес на основі науки та техніки, оскільки здатність технічного прогресу покращувати життя людей є невіддільною від паралельного морального прогресу людини. «Без цього міць техніки просто буде обернена на цілі зла, і людство стане ще гіршим, ніж було до цього. Тотальні війни двадцятого століття були б неможливі, якби не основні досягнення Промислової революції: залізо, сталь, двигун внутрішнього згорання, літак. А з часів Хіросіми людство живе під тінню найбільш страшного наукового досягнення: ядерної зброї. У фантастичного зростання економіки, можливість для якого дала сучасна наука, є й зворотна сторона, оскільки це зростання призвело до серйозної шкоди навколишньому середовищу в багатьох частинах світу і створило ймовірність глобальної екологічної катастрофи...» [14, с. 140]. На думку Фукуяма, надмірна матеріалізація людини та визначення людини в більшості економічних підручників як розумного індивіда, що прагне виключно до максимізації свого прибутку, з точки зору відображення реалій життя є доволі сумнівною, що він демонструє на такому прикладі. За словами Фукуяма, школа матеріалістичного детермінізму журналу «Wall Street Journal» зазвичай наводить як найбільш переконливе свідчення життєздатності вільної ринкової економіки безпрецедентний успіх так званих «азійських тигрів» протягом останніх десятиліть і робить висновок, що всі інші суспільства досягли б подібних вершин, якби вони дозволили своїм членам вільно слідувати матеріальним інтересам. Звичайно, що вільні ринки – обов'язкова умова для економічного зростання. Але в той же час також безперечним є твердження, що культурна спадщина східних суспільств, етика праці, сімейного життя, заощадливість, релігія (яка, на відміну від ісламу, не накладає обмежень на форми економічної поведінки) й інші моральні якості мешканців Сходу не були менш значимими для пояснення їх економічної діяльності. І все ж, констатує Фукуяма, інтелектуальний вплив матеріалізму такий, що більшість сучасних теорій економічного розвитку не сприймають свідомість і культуру як основу, в якій народжується економіка суспільства. Таке нерозуміння того, що економічна поведінка великою мірою зумовлюється свідомістю та культурою, призводить до поширеної помилки – пояснення ідеальних (у розумінні свідомості та моралі) за своєю природою явищ матеріальними причинами. Яскравим прикладом є визначення того, що китайські реформи та реформи в колишньому СРСР є перемогою матеріального над ідеальним, тобто ідеологічні стимули не змогли замінити матеріальні і, таким чином, апелювання до найнижчих форм власної вигоди є запорукою досягнення мети. Проте недоліки радянської системи були очевидними вже сорок років тому, чому ж тоді країни соцтабору почали відходити від централізованого планування лише наприкінці 1980-х рр.? Відповідь, на думку Фукуяма, слід шукати у свідомості еліти, лідерів і простих громадян. І це в жодному разі не було невідворотним наслідком матеріальних умов (необхідно відзначити, що більшість країн переживали і набагато гірші економічні спади, ніж СРСР наприкінці 1880-х рр.), в яких ці країни перебували на початку реформ, навпаки, зміни відбулися в результаті перемоги однієї ідеї над іншою [14, с. 138].

Негативним наслідком марксизму, що провокує проблеми розвитку в деяких постсоціалістичних країнах, є використання матеріальних (утилітарних) пояснень для політичних та історичних явищ, нездатність вірити в самостійну силу ідей, яскравим прикладом чого є слова економіста Пола Кеннеда щодо занепаду наддержав, який пояснюється виключно просто – економічним перенапруженням. Звичайно, що в цьому є певна частка істини, оскільки імперія, економіка якої ледве може себе утримувати, не може до нескінченності існувати. Проте, на що саме суспільство вирішить витратити 3 або 7 відсотків

власного ВВП (валового національного продукту) – на оборону або на потреби споживання, є питанням політичних пріоритетів суспільства, які належать до сфери свідомості [14, с. 134–147].

Схожі погляди на проблематику техногенної цивілізації висловлював і відомий український філософ та історик С.Б. Кримський. Характеризуючи проблеми, що постають перед людством внаслідок домінування техногенної парадигми він зазначає: «Людина неминуче викликає своєю діяльністю могутні сили, які перевершують її власні мірки. Це і природні стихії, й безодня космічного масштабу, що розгорнулася в результаті використання термоядерної енергії, й «фатум» дій сотень тисяч людських волей в історичних битвах і революціях» [15, с. 66–67]. Єдиним можливим шляхом для гармонійного співіснування людини і планети, С.Б. Кримський визначає перетворення внутрішнього світу кожної окремої людини. Відповідно до В.В. Горлинського, усвідомлення виключної крихкості світу та власної відповідальності за наслідки своєї діяльності та збереження життєвого середовища має стати головною тезою для перебудови суспільної свідомості. Провідну роль необхідно відвести категорії моралі, що відображає систему ціннісних критеріїв та визначає роль і етичні вимоги щодо використання наукових знань у забезпеченні сталого людського розвитку [16, с. 144].

Висновки

1. Сучасні характерні особливості, притаманні українському соціуму, пов'язані з поляризацією суспільства, поглибленням майнової, політичної та культурної диференціації у різних верствах суспільства і зростанням економічної нестабільності. За цих умов посилюється роль і значення міждисциплінарних підходів до вивчення економічних процесів і явищ.

2. Міждисциплінарний підхід в економічних дослідженнях дає методологічний інструментарій для відкриття загальних закономірностей і специфічних характеристик розвитку суспільства в економічній, соціальній, культурній і політичній сферах буття, які мають розглядатись як комплементарно залежні, тобто такі, які взаємодоповнюють одна одну.

3. Принцип комплементарності означає використання для вивчення причин і наслідків сучасних кризових явищ в українському соціумі поєднання декількох понять, які в традиційному розумінні можуть бути взаємовиключними, однак за умов поєднання даватимуть найбільш повну якісну характеристику явищ і процесів. На цій основі стає можливою розробка дієвих комплексних заходів виходу з кризи.

Список використаних джерел

1. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація : наук. доп. / [О.М. Бородіна, В.М. Геєць, А.О. Гуторов та ін.] ; за ред. В.М. Геєця, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи ; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – К., 2012. – С. 43.
2. Советский энциклопедический словарь : 3-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1984. – 1600 с.
3. *Eatwell J.* Social Economics: The New Palgrave / J. Eatwell, M. Milgate, P. Newman. – W.W. Norton & Company (February 1, 1989). – 297 p.
4. *Becker G.S.* Social Economics: Market Behavior in a Social Environment / G.S. Becker, K.M. Murphy. – Cambridge, MA : Harvard University Press (The Belknap Press), 2000. – 190 p.
5. Social Economics, Social Justice and the Common Good, *International Journal of Social Economics*, 29:1/2, pp. 26–44.
6. *Lawson T.* The Nature of Heterodox Economics / T. Lawson. – *Cambridge Journal of Economics*. – 01/2006; 30(4):483-505.
7. *Геєць В.М.* Комплементарність в модернізації України і Росії / В.М. Геєць // Росія в XXI веке: глобальні виклики і перспективи розвитку : пленарн. докл. // Матеріа-

- лы Второго Международного форума. Москва, 12–13 нояб. 2013 г. / под ред. акад. РАН Н.Я. Петракова. – М. : ЦЭМИ РАН, 2013.
8. *Гегель Г.В.* Феноменология духу / Г.В. Гегель ; пер. з нім. П. Тарашчук ; наук. ред. пер. Ю. Кушаков. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 548 с.
 9. *Вебер М.* Протестантська етика та дух капіталізму [Електронний ресурс] / М. Вебер. – Режим доступу : <http://www.management.com.ua/vision/vis016-2.html>
 10. *Поппер К.* Истина, рациональность и рост научного знания [Електронний ресурс] / К. Поппер. – Режим доступу : <http://ido.rudn.ru/ffec/philos/chrest/g13/popp.html>
 11. *Фреге Г.* Избранные работы / Г. Фреге. – М. : Дом интеллектуальной книги, 1997. – 159 с.
 12. *Сковорода Г.С.* Філософські трактати [Електронний ресурс] / Г.С. Сковорода. – Режим доступу : <http://scovoroda.info/ft.php>
 13. *Максюта М.Є.* Національно-ментальнісний контекст економічної свідомості / М.Є. Максюта, Т.М. Максюта // Мультиверсум : філос. альм. – 2006. – № 54 – С. 41–55.
 14. *Фукуяма Ф.* Конец истории? / Ф. Фукуяма // Вопросы философии. – 1990. – № 3. – С. 134–147.
 15. Демонизм «обратных сил» человеческой деятельности // Философия природы и практическая философия : материалы конф. – К. : ПАРАПАН, 2004. – С. 66–67.
 16. *Горлинський В.В.* Цінності духовного буття суспільства сталого розвитку / В.В. Горлинський // Мультиверсум : філос. альм. – 2006. – № 52. – С. 138–156.

References

1. *Ukrains'ka model' agrarnogo rozvytku ta ii sotsioekonomichna pereorientatsiya: nauk. dop. O.M. Borodina, V.M. Geets', A.O. Gutorov ta in.; za red. V.M. Geitsya, O.M. Borodinoi, I.V. Prokopy; In-t ekon. ta prognosuv. NAN Ukrainy* [Ukrainian model of agricultural development and its socioeconomic reorientation: scient. rep. O.M. Borodina, V.M. Geets', A.O. Gutorov etc; Inst. for economics and forecasting NAS of Ukraine]. Kyiv, 2012, p. 43 [in Ukrainian]
2. *Sovetskii entsiklopedicheskii slovar': 3-e izd.* [The Soviet encyclopedic dictionary: 3rd edition.] Moscow, Sovetskaya entsiklopediya, 1984, 1600 p. [in Russian]
3. Eatwell J., Milgate M., Newman P. Social Economics: The New Palgrave. W.W. Norton & Company (February 1, 1989), 297 p.
4. Becker G.S., Murphy K.M. Social Economics: Market Behavior in a Social Environment. Cambridge, MA, Harvard University Press (The Belknap Press), 2000, 190 p.
5. Social Economics, Social Justice and the Common Good, International Journal of Social Economics, 29:1/2, pp. 26–44.
6. Lawson T. The Nature of Heterodox Economics. Cambridge Journal of Economics, 01/2006; 30(4):483-505.
7. *Geets V.M. Komplementarnost' v modernizatsii Ukrainy i Rossii. Rossiya v XXI veke: global'nye vyzovy i perspektivy razvitiya: plenarn. dokl. Materialy Vtorogo Mezhdunarodnogo foruma. Moskva, 12–13 noyab. 2013 g., pod red. akad. RAN N.Ya. Petrakova* [Complementarity in the modernization of Ukraine and Russia. Russia in the 21st century: global challenges and perspectives of development: plenary. rep. The materials of the Second International forum. Moscow, Nov, 12-13, 2013, edited by Acad. RAS N. Ya. Petrakov]. Moscow, TsEMI RAN, 2013 [in Russian]
8. *Hegel G.W. Fenomenologiya dukhu.; per. z nim. P. Tarashchuk; nauk. red. per. Yu. Kushakov* [Phenomenology of spirit; trans. German P.Tarashchuk, scien.ed. Yu.Kushakov]. Kyiv, Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2004, 548 p. [in Ukrainian]
9. *Weber M. Protestants'ka etyka ta dukh kapitalizmu* [The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism], available at: <http://www.management.com.ua/vision/vis016-2.html> [in Ukrainian]

10. Popper K. *Istina, ratsional'nost' i rost nauchnogo znaniya* [Truth, Rationality and the Growth of Scientific Knowledge], available at: <http://ido.rudn.ru/ffec/philos/chrest/g13/popp.html> [in Russian]
11. Frege G. *Izbrannye raboty* [Selected works]. Moscow, Dom intellektual'noi knigi, 1997, 159 p. [in Russian]
12. Skovoroda G.S. *Filosofs'ki traktaty* [Philosophical treatises], available at: <http://scovoroda.info/ft.php> [in Ukrainian]
13. Maksyuta M.E., Maksyuta T.M. *Natsional'no-mental'nisnyi kontekst ekonomichnoi svidomosti* [National mental context of the economic consciousness.]. *Mul'tiversum: filos. al'm.*, 2006, No. 54, pp. 41–55 [in Ukrainian]
14. Fukuyama F. *Konets istorii?* [The end of history?]. *Voprosy filosofii*, 1990, No. 3, pp. 134–147 [in Russian]
15. *Demonizm «obratnykh sil» chelovecheskoi deyatel'nosti. Filosofiya prirody i prakticheskaya filosofiya: materialy konf.* [The demonism of the human activity's «opposite forces». Natural philosophy and practical philosophy: proceedings of the conference.]. Kyiv, PARAPAN, 2004, pp. 66–67 [in Russian]
16. Gorlins'kii V.V. *Tsinnosti dukhovnogo buttya suspil'stva stalogo rozvytku* [The values of the spiritual life of sustainable development society]. *Mul'tiversum: filos. al'm*, 2006, No. 52, pp. 138–156 [in Ukrainian]

Отримано: 19.12.14

Бородина А.С., младший научный сотрудник отдела моделирования и прогнозирования экономического развития ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины» (Киев)

КОМПЛЕМЕНТАРНОСТЬ СОЦИАЛЬНОГО И ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ: НАУЧНО-ПРИКЛАДНОЙ АСПЕКТ

В статье проанализированы основные теоретические взгляды на суть социального и экономического развития, методические подходы к исследованию этих процессов в современных условиях. Обоснована важность использования принципа комплементарности в экономических исследованиях для получения достоверных результатов.

Ключевые слова: принцип комплементарности, социоэкономика, взаимодополняющее развитие.

Borodina O.S., junior fellow researcher, department for modelling and forecasting of economic development Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences (Kyiv)

THE COMPLEMENTARITY OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT: SCIENTIFIC AND APPLIED ASPECTS

The article analyzes main theoretical views on the sense of social and economic development and suggests methodical instruments for studying of these processes under modern circumstances. Author defines importance of the complementary principle appliance in economic research to achieve reliable results.

Keywords: complementary principle, socioeconomics, complementary development.